

УДК 811.161.2+ 347.78.034

ВЛАСНІ НАЗВИ В ПЕРЕКЛАДАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА ЇЇ ТВОРАХ НА ГРЕЦЬКУ, ІТАЛІЙСЬКУ, ЄГИПЕТСЬКУ ТЕМАТИКУ

Мазур І. В.

*Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина,
e-mail: irina_mazur4231989@mail.ru*

У статті розглянуто матеріал про ономастику та ономастичні дослідження творчості Лесі Українки, а також на основі традиційної класифікації онімів в окремих перекладах авторки та її поезіях на грецьку, італійську, єгипетську тематику визначено стилістичні особливості власних назв.

Ключові слова: ономастика, антропоніми, топоніми, теоніми, міфоніми

Постановка проблеми. Власні назви, або оніми – індивідуальні найменування окремих одиничних об'єктів. Належність одиниці – провідна ознака імен. Дослідженням власних назв займається *ономастика* – наука про власні назви всіх типів, про закономірності їхнього розвитку й функціонування [1, 269]. Розвиток ономастики в Україні розпочався з розробки питань топоніміки і, меншою мірою, антропоніміки. Пов'язаний він з діяльністю М. Максимовича, І. Срезневського, І. Філевича, І. Франка, В. Григоровича, М. Сумцова, а також О. Соболевського, О. Шахматова, Г. Ільїнського. Різні аспекти української ономастики досліджували Л. Гумецька, Ю. Редько, пізніше – В. Горпинич, І. Железняк, О. Карпенко, Ю. Карпенко, М. Худаш, П. Чучка та ін. Розробки Ю. Карпенка заклали основи для фундаментальних теоретичних узагальнень щодо природи і функціонування власних назв у художньому творі, здійснених як російськими (С. Зінін, Е. Магазаник, В. Михайлов, В. Ніконов, О. Фоякова та ін.), так і вітчизняними науковцями (Л. Белей, В. Калінкін, Л. Колоколова, В. Лучик, Т. Ковалевська, М. Мельник та ін.) [2, 1].

Постійний інтерес до проблем онімної лексики на сьогодні засвідчується досить широким спектром дослідницького пошуку, зокрема поглибленим розглядом як окремих методів вивчення власних назв (функціонального, психологічного), так і місця онімів у художній літературі. Переважно ономастичний простір драм Лесі Українки продовжує привертати увагу науковців, тоді як на периферії залишається її поезія, а також переклади, що й зумовлює **актуальність** обраної теми. **Мета** полягає у дослідженні особливостей функціонування власних назв у перекладах Лесі Українки та її поезіях на грецьку, італійську, єгипетську тематику. Зразками поетичних творів для аналізу стали: «Напис на руїні», «Забута тінь», «Бранець», «Таємний дар», «Пророчий сон патріота», «Ізраїль в Єгипті», «Хамсін» тощо, серед перекладів – «Атта Троль», «Маврський король» Г. Гейне, «Одіссея» Гомера, «Німфи» І.Тургенева, ліричні пісні давнього Єгипту та переклади з «Ріг-веди». Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: дати характеристику явища ономастики, та визначити науково-лінгвістичні основи дослідження ономастич-

ної лексики; зафіксувати в перекладах Лесі Українки власні назви, подати їхню тематичну характеристику; описати функціональні особливості власних назв.

Методологічною основою статті є науково-критичні статті та наукові розвідки дослідників. Основним **методом** є описовий, що дозволило схарактеризувати змістові, стилістичні, естетичні функції власних назв у творах Лесі Українки. Використано також прийоми класифікації та частково етимологічний аналіз.

Існує ряд індивідуально-авторських бачень розв'язання проблеми класифікації власних назв. Так, А. Гардінер розглядав оніми з погляду їх зв'язку з певним денотатом і пропонував розділити власні назви на втілені та невтільнені [3, 30]. Втілені – власні назви, закріплені за конкретними об'єктами іменування, невтільнені – ті самі імена, безвідносно до конкретного денотата. С. Перкас вказував на те, що носії втілених імен є широко відомими, а невтільнені власні назви сприймаються як такі, що можуть співвідноситися з рядом індивідуальних об'єктів, але, на відміну від апелятивів, не є узагальненням по відношенню до цих об'єктів. З іншого боку, в певному контексті вони будуть стосуватися конкретного індивідуума [4, 42]. Загальнонауковим вважається підхід, що спирається на розмежування власних назв живих істот і неживих предметів, який був узятий за основу при вивченні онімів у досліджуваних творах Лесі Українки.

Як уже зазначалося, актуальним і достатньо поширеним є дослідження власних назв у художніх творах. Комплексний підхід онімних одиниць різних класів здійснила О. О. Усова у праці «Ономастикон художніх творів Миколи Хвильового». Авторка дійшла висновку, що своєрідність онімного простору творів М. Хвильового є такою: помітні тенденції до використання антропо- і топоформул, властивих Слобожанщині; для підсилення достовірності розповіді автор часто звертається до поетонімів, утворених за моделлю реальних онімів; у рамках одного класу наявні оніми, які простежуються в декількох творах [5, 17].

Вітчизняні мовознавці вивчають не тільки творчість українських письменників. Так, у дисертації О. Д. Петренко «Ономастика дитячих творів Роалда Дала» вперше досліджено ономастику дитячих творів відомого англійського письменника. Найяскравішою рисою Далової онімії слід вважати його феєричну ономасторичність. Промовистість імен, їх нестандартне обігрування, їх фантазійність і оригінальність, прозорість і зрозумілість притаманна всій поетонімосфері письменника [6, 14 – 15].

Чимало науковців досліджували художню творчість Лесі Українки. Відомі такі праці: «Художня майстерність Лесі Українки. Лірика» (К., 1964) Г. Аврахова, «Над сторінками Лесі Українки. Статті дослідження» (Сімферополь, 1999), «Шлях до «Одержимої» (Сімферополь, 2002) В. Гуменюка, «Міфологічні постаті драми-феєрії «Лісова пісня» та їх місце в структурі драматичного конфлікту» (2004) М. Багрій, «Драматургія Лесі Українки: втілення трагічного» Я. Поліщука та ін.

Основна увага в сучасному дослідженні творчості Лесі Українки загалом зосереджена на її драматургії та художніх творах, пов'язаних з її перебуванням у Криму. Зокрема, літературознавець В. Мержвинський об'єднав дві актуальні тематики у дисертації «Драматургія Лесі Українки: поетика власних назв». У цій праці було проаналізовано основні теоретичні розробки та методологічні підходи до дослідження власних назв у системі поетики художнього твору, розглянуто художні фун-

кції власних назв у структурі драм Лесі Українки на матеріалі конкретних семантичних груп. Систематизувавши основні результати дисертації, В. Мержвинський зазначив, що власні назви в системі поезики драматургії Лесі Українки є вельми специфічною категорією, яка відіграє істотну роль на всіх рівнях художнього твору. Для індивідуального стилю письменниці не властиві розгорнуті описи часу, простору, інтер'єру і т. ін. Ця ошадливість авторської мови, яка часто знаходить вираження в характерних для драматургії ономастичних прийомах, набуває тут своєрідного оформлення [7, 15 – 16].

Серед мовознавчих праць виділяється дослідження, присвячене лінгвістичному аналізу ономасіологічного простору драматургії письменниці, – дисертація Т. Крупеньової «Ономастика драматичних творів Лесі Українки» (2001). У цій праці автор зазначила, що до 1907 р., до написання «Кассандри», поетеса називала своїх персонажів апелювативними номінаціями і взагалі помітно уникала власних назв, однак після створення вище зазначеного твору у своїх наступних драмах поетеса використовує власні назви широко й різнобічно. Ономастичний простір кожного твору ретельно відпрацьовується, будується таким чином, щоб кожна назва була яскраво індивідуалізованою і водночас добре пасувала до інших, увіходила в онімічний ансамбль твору і тим самим працювала на весь твір, стала виразником і теми твору, і концепцій письменниці [8, 14].

Зафіксовані у перекладах та поезіях на грецьку, італійську, єгипетську тематику власні назви можна поділити на антропоніми, топоніми, а також виокремити категорію міфонімів з їх поділом на міфоніми та теоніми.

До антропонімікону розглянутих творів зараховуємо імена реальних та імена вигаданих (чи гіпотетичних) носіїв. До реальних належать імена відомих письменників, митців, учених і мислителів, історичних діячів. Антропоніми в перекладах Лесі Українки виконують як номінативну, так і експресивно-оцінну функцію, а коли справа стосується найменувань історичних осіб – емотивну (тобто автобіографічні оніми, взяті з власного письменницького досвіду, відповідно такі, що відбивають особистий стосунок автора), характеристика яких в контексті варіюється, надаючи онімам і урочисто-піднесеного, й іронічного, сатиричного забарвлення. Крім того, такі антропоніми використані для розкриття часопростору та національного колориту. Це ж стосується й онімів у поезіях, смисловий простір яких зростає також за допомогою прийомів стилізації тексту (прийоми алітерації, симплоки, використання метафор, символізація), однак у цьому разі оніми виконують у більшості випадків лише хронотопічну функцію (вказівка на певний час і місце або лише на одну з цих двох координат):

*...перш усього
Я не дівчина невинна,
А удруге – ще тим більше –
Я не в стані прочитати
Вірші **Пфіцера Густава**
І при тому не заснути!* [9, 254]

У перекладах з давньої єгипетської Леся Українка намагалася якнайточніше передати зміст тексту, не ставлячи на перше місце форму. Антропоніми в таких творах

служують для розкриття часопростору, тоді як розміреність вірша надає йому урочистого стилю і піднесеності:

*Чув я слова **Імготена**, слова **Гордодуфа**,
тож-бо за тії слова прославляють їх так по всім світі, –
де ж тепер місто царів тих і що їм тепера належить?* [9, 305]

Найменування літературних персонажів привертають увагу з погляду негативною чи позитивною конотації, зокрема в поемі «Одіссея» оніми набувають яскравішого відображення за допомогою епітетів, повторів і виконують як номінативну, так і хронотопічну, а в деяких випадках і акумулятивну функцію (мається на увазі накопичення культурної інформації про систему онімів). Наприклад, імя Айгістоса в поемі постійно супроводжується такими словами, як «легкодухий», «злий», «лихий»: «*Яку згубу замислив той зломислений **Айгістос**?*»

У досліджуваних творах Лесі Українки зафіксовані майже однакові різновиди топонімів: гідроніми (власні назви водних об'єктів), ойконіми (власні назви поселень), урбаноніми (назви внутрішньоміських топографічних об'єктів), ороніми (назви елементу рельєфу земної поверхні), хороніми (власні назви будь-яких територіально-адміністративних одиниць), інсулоніми (власні назви островів).

У перекладах більшість топонімів використана з метою відтворення часопростору з постійною вказівкою на певні історичні події, у деяких випадках – для вираження міфологічної культури певної країни, що може супроводжуватися символізацією онімів, увиразненням їхнього позитивного чи негативного забарвлення.

У поемі «Атта Троль» оронім *Ронсеваль* постає як багатофункціональна власна назва. По-перше, онім використаний не тільки для створення просторового колориту (Ронсеваль – долина в Західних Піренеях в Іспанії), а й цікавий з історичного погляду. Леся Українка у додатках наводить тлумачення географічної назви, при цьому вказуючи на те, що у свій час Ронсевальська долина стала свідком зіткнення басків та франкських військ Карла Великого, у якому загинув його небіж Роланд, що послугувало створенню знаменитого епосу «Пісня про Роланда». По-друге, автор зміщує дві історичні епохи, повертаючи читача до свого часу, внаслідок чого Ронсеваль символізується через ототожнення із синьою квіткою, яка у німецьких романтиків є символом невиразного прагнення людини до високого і безсмертного, і набуває тим самим відповідних ознак:

***Ронсеваль**, долино славна!
Як твоє імення чую,
Затремтить, запахне в серці
Квітка синяя забута!* [9, 204]

В іншому випадку онім саме через свою причетність до історичних подій набуває негативного забарвлення і деякою мірою символізує уже місце смерті:

*На долині **Ронсевальській**,
Там, в тім самім згубнім місці...
Там поліг і *Атта Троль*... [9, 263]*

У перекладі твору Г. Гейне «Поворіт додому» гідронім *Рейн* не тільки виконує просторову функцію, але й виступає своєрідним культоронімом, є однією з найбі-

льших річок Західної Європи і окрасою Німеччини. Поетеса передає захоплений стан автора, який нарешті повернувся додому.

*Гордо ми пливли по **Рейні**
І дивилися згори,
Як палав зелений берег
Од вечірньої зорі [9, 165].*

Серед ойконімів у перекладах Лесі Українки можна виділити оніми, зафіксовані в уривку з поеми «Одіссея». У тексті, який, як уже зазначалося, має урочисто-піднесене забарвлення, оніми загалом виконують номінативну функцію і вказують лише на часопростір.

*Вітер здійнявся і з свистом повіяв, і дуже ми прудко
По многорибній дорозі примчалися і у **Герайстос**
Ми прибули уночі [9, 312].
А я простував до **Пілосо**, весь час не спинявся
Вітер, котрого для нас послав віяти бог іще вперше [9, 312].*

Міфоніми й теоніми як у перекладах, так і поезіях Лесі Українки використовуються для відображення міфологічної дійсності, виконують хронотопічну й експресивну функцію, а також мають тенденцію символізуватися в певному контексті і переходити з одного класу онімів у інший.

Міфонім *Харон* у поемі «Атта Троль» загалом має нейтральне забарвлення і використаний у тексті як засіб відтворення міфологічної культури країни. Нагнітання шиплячих та свистячих приголосних створює враження таємничості, неприродного спокою, дещо нагадує ковзання човна по воді.

*Може, озеро – то темні
Хвилі Стіксу? Прозерпіна
По мене замість **Харона**
Може, сих служниць послала? [9, 226]*

У поезії на єгипетську тематику «Хамсін» міфонім *Хамсін* є міфоперсонімом, хоча поза контекстом це анемонім – вид оніма, власна назва стихійного лиха, включаючи вітри, урагани, циклони, тайфуни [10, 29]. У поетичному тексті онім служить для відтворення міфологічної культури Єгипту. Йому притаманна експресивність, крім того, у контексті образ *свавільного* Хамсіна доповнюється новими рисами за рахунок порівняння його польоту з диким весіллям, ознака «рудий» допомагає розкрити образ божества через походження назви пустелі Сахари, звідки з'являється вітер, і яка етимологічно має зв'язок з прикметником *ashar* – пустельний, червонятого кольору.

Серед теонімів у перекладах Лесі Українки одразу ж привертає увагу онім *Геліос*, який не тільки використовується для розкриття міфологічного простору, бог сонця уособлює саме світло, на чому акцентує автор, вдаючись до повторів «І зайшов Геліос, і темнота настала», «Геліос отже зайшов, і всі вулиці посутеніли...». У поемі «Одіссея» цей онім уживається досить часто, тому текст твору характеризується урочисто-піднесеним забарвленням:

***Геліос** вихопивсь, – озеро красне лишивши,
В небо мідняте, щоб там для безсмертних сіять... [9, 307]*

В іншому випадку вставка зменшено-пестливого «візочок» надає тексту відтінку ласкавості:

*Феб у сонцевім візочку
Поганяв огнистих коней,
І якраз до половини
Свій небесний шлях проїхав... [9, 250]*

Висновки. На відміну від оригінальних творів Лесі Українки, у яких апелюючи номінації переважають над власними назвами, у перекладах, зокрема в «Одіссеї» Гомера, зберігається достовірність, а оніми в контексті набувають певного емоційно-експресивного чи оцінного забарвлення, що якнайповніше відображає її індивідуальну стилістичну манеру написання творів. Основна мета використання онімів у творах письменниці – окреслення часопростору, міфологічної культури або ж національного колориту. Крім того, авторкою було використано не тільки предметно-понятійну інформацію онімів (у більшості випадків це стосується топонімів), але й актуалізовано їхню внутрішню форму із застосуванням семантичної трансформації (тропеїзації, символізації тощо).

Перспектива роботи. У наступній статті планується розгляд перекладів Лесею Українкою творів англійських письменників (Дж. Байрон, У. Шекспір) та визначення особливостей їх функціонування у порівнянні з драматургією авторки, беручи також до уваги етимологію власних назв.

Література

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 386 с.
2. Лупол А. В. Онімний простір у поезії Василя Стуса: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 01.02.07 «Українська мова» / Алла Вікторівна Лупол. – Одеса, 2011. – 23 с.
3. Смольников С. Н. Функциональные аспекты исторической антропонимики (на материалах деловой письменности Русского Севера 16 – 17 вв.): дис. на соискание уч. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Сергей Николаевич Смольников. – Санкт-Петербург, 2005. – 425 с.
4. Дергач Д. В. Стилістика онімів в українських мас-медіа : монографія / Д.В. Дергач. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2010. – 270 с.
5. Усова О. О. Ономастикон художніх творів Миколи Хвильового: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Оксана Олегівна Усова. – Донецьк, 2006. – 20 с.
6. Петренко О.Д. Ономастика дитячих творів Роалда Дала: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Оксана Дмитрівна Петренко. – Одеса, 2006. – 20 с.
7. Мержвинський В. В. Драматургія Лесі Українки: поетика власних назв: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. В. Мержвинський. – К., 2005. – 20 с.
8. Крупеньова Т. І. Ономастика драматичних творів Лесі Українки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Тетяна Іванівна Крупеньова. – Одеса, 2001. – 20 с.
9. Українка Леся. Твори (у 10-ти томах). Том 2 / Леся Українка // за ред. О. І. Корженевич. – К.: Держ. вид-во худ. літератури, 1963. – 358 с.
10. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М.: Наука, 1978. – 198 с.

Мазур І. В. Імена собствение в переводах Леси Украинки и её произведениях на греческую, итальянскую, египетскую тематику / І. В. Мазур // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – Т. 25 (64), № 3, ч. 1. – С. 348-354.

В статье рассмотрен материал об ономастике и ономастических исследованиях творчества Леси Украинки, а также на основе традиционной классификации онимов в отдельных переводах автора и его поэзиях на греческую, итальянскую, египетскую тематику определены стилистические особенности имён собственных.

Ключевые слова: ономастика, антропонимы, топонимы, теонимы, мифонимы.

Mazur I. Proper nouns in Lesya Ukrainka translations and her works concerning Greek, Italian and Egyptian subject matter / I. Mazur // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2012. – Vol. 25 (64), No 3, part 1. – P. 348-354.

The material about onomastics and onomastic research of Lesya Ukrainka works is considered in this article. On basis of traditional classification of onims in certain translations of the author and his poetry concerning Greek, Italian, Egyptian subject matter stylistic features of proper nouns are determined.

Key words: onomastics, anthroponims, toponims, theonims, miphonims.

Поступила в редакцию 03.09.2012 г.